

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЇЇ ВИЗНАЧАЮТЬ

D. Makhovsky,
Postgraduate student, Dnipropetrovs'k State Agrarian University

COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THE FACTORS DETERMINING IT

У статті розглянуто наукові підходи щодо сутності понять "конкурентоспроможність підприємств" та "конкурентоспроможність аграрних підприємств". Проаналізовано основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємств.

The scientific approaches in relation to essence of concepts "competitiveness of the enterprises" and "competitiveness of the agrarian enterprises" are considered in the article. The factors that influence on competitiveness of enterprises are analysed.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність аграрних підприємств, фактори.

Key words: competition, competitiveness, competitiveness of the agrarian enterprises, factors.

ВСТУП

Явище конкуренції складає одну з основних тенденцій розвитку ринкового середовища. В наш час термін "конкурентоспроможність" став усе частіше використовуватися в науковій літературі. Проблематика конкурентоспроможності займає одне з центральних місць в економічному аналізі різних видів господарської діяльності різних суб'єктів.

В умовах ринкової економіки стійке положення будь-якого підприємства на ринку продукції визначається рівнем його конкурентоспроможності, тобто здатності виробляти та збувати продукцію, яка за ціновими і неціновими характеристиками більш приваблива для споживачів, ніж продукція їх конкурентів.

Конкурентоспроможність характеризує можливість і динаміку пристосування підприємств до умов ринкової конкуренції. Поняття конкурентоспроможності підприємства дуже багатогранне і важливе, воно безпосередньо пов'язане з реальною побудовою систем управління діяльністю підприємств, галузей, окремого товаровиробника або продукції, економіки держави в цілому та поєднує поведінку економічних агентів в конкурентному середовищі.

Проблема конкурентоспроможності є визначальною в промисловому та аграрному розвитку країн світу. Вона має глобальний характер, тому що з однієї сторони, визначає багато аспектів економічної і соціальної політики країн, а з іншої — стосується інтересів усіх їхніх громадян, що виступають у ролі споживачів. Процес формування конкурентоспроможних господарських структур ринкового типу, здатних з максимальною ефективністю використовувати землю та забезпечувати стабільну продовольчу безпеку держави посідає важливе місце в аграрній політиці. Значення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в мовах сучасної економіки незмінно зростає, набуває більшої необхідності насичення ринку сільськогосподарськими продуктами вітчизняного виробництва, покращення їх якості, розширення асортименту та визначає спроможність країни реалізувати свою продукцію як усередині, так і поза країною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретико-методичні основи дослідження конкурентоспроможності підприємств є предметом уваги багатьох вчених-економістів: Г. Азоєва, Е. Вогеля, Е. Ворнера, Р. Ербе, Д. Кісінга, П. Кругмана, М. Познера, М. Портера, Дж. Стренда, Е. Хекшера, В. Андріанова, Ю. Куренкова, В. Попова, В. Сіденка, С. Соколенка, Р. Фатхутдінова, О. Онищенко, М. Маліка, П. Макаренка, Л. Мельника, І. Червена, Л. Євчука, П. Саблука, А. Стельмашука, О. Школьного, О. Шпичака та ін. Однак чимало питань потребують подальшого дослідження, насамперед з'ясування економічного змісту поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз різних поглядів вчених стосовно сутності понять "конкурентоспроможність підприємств" і "конкурентоспроможність підприємств АПК" та визначення системи факторів, що впливають на конкурентоспроможність підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як показали дослідження, не існує загальноприйнятого визначення поняття "конкурентоспроможність підприємства", думки вчених відносно термінології конкурентоспроможності значно розходяться. Відсутній прийнятний набір показників, який може бути покладений в основу методики визначення конкурентоспроможності підприємства. Більш того, в переважній більшості випадків не вдається встановити фактори, через які в рівній конкурентній боротьбі одні підприємства процвітають, а інші — потерпають від краху. Феномен конкурентоспроможності ще недостатньо вивчений як вітчизняними, так і закордонними вченими.

Поняття "конкуренція", "конкурентоспроможність" у користуванні вітчизняних вчених-економістів з'явилися з переходом економіки до ринкових відносин, хоча дослідження цієї проблематики велися ще з 1970-х рр. Вивчення й оцінка конкурентоспроможності є частиною теорії конкуренції й займає важливе місце в сучасній економічній науці.

Конкуренція є цивілізованою, легалізованою формою боротьби за існування і один з найбільш дієвих механізмів відбору і регулювання в ринковій економіці.

В економічній науці не існує точних відомостей відносно того, хто і коли першим запровадив у науковий обіг термін "конкуренція". Перші найбільш цілісні теоретичні положення про рушійні сили конкурентної боротьби з'явилися лише у середині XVIII сторіччя. Вихідним положенням класичної теорії був принцип абсолютних переваг, сформульований А. Смітом. Саме А. Сміт визначив поняття конкуренції та принцип "невидимої руки", визначив основні умови ефективної конкуренції, розробив механізм конкуренції, який об'єктивно рівноважує галузеву норму прибутку. Основою економічного учення А. Сміта став принцип вільної конкуренції, оскільки він вважав, що лише при вільному пересуванні капіталу, товарів, грошей, людей ресурси суспільства можуть бути використані оптимально.

Вперше поняття "конкурентоспроможність" було введено наприкінці 1970-х рр. М. Портером, який під конкурентоспроможністю приймає рентабельність та продуктивність використання ресурсів. У середині 1990-х рр. цей термін став активно досліджуватися вітчизняними економістами. Поняття конкурентоспроможності, запропоноване М. Портером та іншими авторами, охоплюють різні її аспекти і, як правило, доповнюють одне одного. На думку М. Портера, конкурентоспроможність — властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами ринкових відносин [7].

Конкурентоспроможність характеризує показники собівартості, рентабельності продукції, урожайності, доходності виробництва, продуктивності праці. До них окремі автори додають ще прибутковість, продуктивність, оборотність, ділову активність, ліквідність. Деякі науковці конкурентоспроможність підприємства вбачають у відносній характеристиці, яка відображає ступінь відмінності розвитку певної організації від конкурентів за ступенем задоволення своїми товарами потреб споживачів, а також можливості і динаміці пристосування організації до умов ринкової конкуренції.

У визначенні І. Должанського та Т. Загорної конкурентоспроможність підприємства — це здатність виробляти й реалізовувати швидко, дешево, якісно, продавати в достатній кількості, при високому технологічному рівні обслуговування [2]. Г. Азоєв вважає, що конкурентоспроможність підприємства — це можливість ефективно розпоряджатися власними і позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку, тобто основна увага приділяється фінансовій стороні діяльності підприємства [1]. На думку Р. Фатхутдінова, конкурентоспроможність підприємства — це випуск конкурентоспроможного об'єкта, який здатен витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними об'єктами на конкретному ринку; стійкість фінансової діяльності [10]. А. Дудник вважає, що це спроможність підприємства виробляти та реалізовувати якісну продукцію швидко, дешево (порівняно з конкурентами), у достатній кількості, при високому технічному сервісі [3]. Н. Дмитренко визначає конкурентоспроможність підприємства як узагальнюючу категорію, що характеризує здатність досягти цільових ринкових позицій з відповідною чисельністю працівників і забезпечується виробництвом комерційно-перспективної продукції та ефективною діловою стратегією [4]. Н. Тарнавська, в свою чергу, характеризує цю категорію як здатність у реальному масштабі часу та перспективі формувати і використовувати систему знань, умінь і навичок спільного зі споживачем творення принадливого для нього продукту, випереджаючи за часом теперішніх і можливих конкурентів [9]. На нашу думку, найбільш сутте-

вими поняттями (за останнє десятиріччя) конкурентоспроможності підприємств є визначення С. Шевельової [11] як здатність підприємства підтримувати стійкі позиції на ринку, функціонувати прибутково, бути привабливим для інвесторів, заслужити добрий імідж (образ) серед споживачів та різноманітних суб'єктів господарювання та В. Іванюти [5], який вважає, що конкурентоспроможність підприємств — здатність підприємства шляхом запровадження новацій у виробництво продукції або надання послуг приваблювати споживачів кращими якісними характеристиками виробленої продукції за нижчою ціною; означає наявність відмінностей цього підприємства від підприємств конкурентів за рівнем ефективності господарської діяльності, формами вияву яких є спроможність пристосовуватися до умов економічної кон'юнктури й задовольнити своїми товарами та послугами потреби.

Поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств набагато складніше і трактується неоднозначно. Досить повно та системно розкривають поняття конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в своєму визначенні М. Малік та О. Нужна. На їх думку — це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватися до нових умов господарювання використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури [6]. Проте забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств не обмежується використанням тільки земельних ресурсів. Специфіка сільськогосподарського виробництва полягає у значній залежності від погодних умов, природних ресурсів, тривалим циклом виробництва, та ін. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств має характерні особливості пов'язані із:

- а) специфікою сільського господарства як виду економічної діяльності;
- б) значним рівнем конкуренції у середовищі сільськогосподарських товаровиробників;
- в) значною кількістю та різноманітністю виробників (підприємств).

У загальному вигляді конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства може бути визначена як його порівняльна перевага стосовно інших підприємств цієї галузі усередині країни і за її межами.

На наш погляд, конкурентоспроможність аграрних підприємств — це не тільки можливість ефективного використання стратегічного потенціалу, а також здатність підприємства швидко реагувати на зміни потреб споживачів, здатність до адекватних дій на нововведення конкурентів, чого можна досягти лише шляхом створення механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю.

Конкурентоспроможність підприємства можна також охарактеризувати як його потенційну якість, яка включає:

1. Здатність підприємства отримувати реальну оцінку очікувань цільової групи споживачів, а також прослідкувати тенденції споживчої поведінки. Іншими словами, підприємство має бути спроможне своєчасно, об'єктивно і точно оцінювати споживчий попит як в даний час, так і прогнозувати його динаміку на майбутнє. Така оцінка можлива лише на базі наукової моделі цільової споживчої групи, що враховує її економічні, соціально-культурні і психологічні чинники, розробленої методами сучасної соціології і маркетингу.

2. Здатність організувати виробництво, результати якого відповідатимуть очікуванням цільової групи споживачів як найбільш корисного товару по відношенню ціна — якість.

Рис. 1. Система факторів конкурентоспроможності підприємств

3. Здатність проводити ефективну поточну маркетингову політику.

4. Здатність знаходити і створювати умови для зниження витрат на забезпечення факторами виробництва капіталом, робочою силою, сировиною і матеріалами, енергією на одиницю продукції, що продається.

5. Здібність до створення і утримання технологічного виробництва над іншими членами галузевого співтовариства, що вимагає своєчасного оновлення технологій що використовуються. Це може відноситися до виробництва, збуту, управління.

6. Здатність планувати, організувати і проводити ефективну стратегію в сферах виробництва і маркетингу на основі інновацій.

7. Створення і розвиток високого кадрового потенціалу як на виконавчому, так і на управлінському рівнях. Якість виконавчого персоналу виявляється в його здатності ефективно використовувати виробничі технології, що існують на підприємстві, і готовності до освоєння перспективніших технологій. Якість фахівців виявляється в їх здатності ставити і вирішувати функціональні завдання, пов'язуючи їх із стратегічними цілями підприємства, які здатні забезпечити йому ключові компетенції в технічних, технологічних, дизайнерських і інших областях для посилення ринкових позицій підприємства. Якість управлінського персоналу виявляється в його здатності виявляти і ефективно використовувати ринкові можливості для захисту і розвитку конкурентних позицій підприємства на галузевих ринках в тактичному і стратегічному планах.

Реалізація перерахованих якостей в тривалому тимчасовому інтервалі створює підприємству реальні переваги над конкурентами у вигляді зростання його ринкової вартості, зміцнення його торговельних марок, нарощування додаткової стійкості по відношенню до несприятливих впливів зовнішнього середовища, включаючи атаки конкурентів.

Також слід звернути увагу на фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. В економічній літературі існують різні класифікації факторів конкурентоспроможності в залежності від ознак їх розподілу. Так, за об'єктом дослідження виділяють такі фактори: ті, що залежать від технології; які належать до сфери виробництва; що стосуються реалізації продукції; які входять до сфери маркетингу; що відносяться до професійних навичок; пов'язані з організаційними можливостями. За природою виникнення фактори поділяються на: основні та розвинуті; загальні та спеціалізовані; природні та штучно створені. Існує також класифікація за ознакою керованості: контрольовані і неконтрольовані; керовані та некеровані. За сферою дії: зовнішні та внутрішні. За рівнем спеціалізації: інтегральні та специфічні. За конкурентним рівнем: мікрорівневі, мезорівневі, макрорівневі.

Узагальнено фактори конкурентоспроможності підприємств можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні — це економічні фактори навколишнього середовища, які виявляються у сферах виробництва, обігу і споживання. Внутрішні — фактори самого підприємства, що впливають на ринок [8]. Однак, враховуючи специфіку аграрної сфери, різні сільськогосподарські підприємства, мають різний стратегічний потенціал, реалізують різні стратегії і можуть функціонувати в середовищі різної міри складності. При цьому одні і ті ж фактори для різних підприємств можуть бути як керованими (тобто підприємство здатне впливати на них), так і некерованими або такими, що враховуються (підприємство пристосовується до їх зміни). Тому в середовищі функціонування аграрних підприємств доцільно виділяти не зовнішні і внутрішні фактори конкурентоспроможності, а ті, що створюються (керовані) і ті, що враховуються (некеровані). Система факторів конкурентоспроможності підприємств представлена на рисунку 1.

Фактори — це ті явища і процеси виробничо-господарської діяльності підприємства і соціально-економічного життя суспільства, які викликають зміну абсолютної і відносної величини витрат на виробництво, а в результаті зміну рівня конкурентоспроможності самого підприємства. Вони можуть впливати як у бік підвищення конкурентоспроможності підприємства, так і у бік зменшення. Але наявності самих факторів недостатньо для забезпечення конкурентоспроможності. Здобуття конкурентної переваги на основі факторів залежить від того, наскільки ефективно вони використовуються і де, в якій галузі, вони застосовуються.

ВИСНОВКИ

Отже, конкурентоспроможність підприємства є складним і багатоплановим поняттям, яке необхідно розглядати як з технічних, так і з економічних позицій. Конкурентоспроможність має ендогенне походження і є поняття, яке стосується лише діючих учасників ринку, для адекватного віддзеркалення яких повинен використовуватися цілий комплекс показників. У різних літературних джерелах пропонується безліч визначень конкурентоспроможності підприємства. Узагальнивши підходи науковців стосовно трактування цієї категорії, доцільним є виділення не менше ніж трьох базових підходів до сутності конкурентоспроможності підприємств. Кожне трактування цього поняття доповнює одне одного і визначає конкурентоспроможність як комплексну характеристику суб'єкта, яка зумовлюється системою використання власних конкурентних переваг і дає можливість пристосовуватись до змін зовнішнього та внутрішнього середовища з

метою забезпечення виконання зобов'язань перед іншими суб'єктами господарювання та підтримання прибутковості. Категорія конкурентоспроможності підприємства є однією із важливих економічних характеристик і вагомим чинником рівня міцності економічного стану підприємства.

Література:

1. Азов Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азов, А.П. Челенков — М.: Тип Новости, 2000. — 256 с.
2. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. — К., 2006. — 384 с.
3. Дудник А.Д. Довідник менеджера по управлінню конкурентоспроможністю для магістрів усіх форм навчання. — К.: КНЕУ, 1999. — 60 с.
4. Дмитренко Н.М. Конкурентоспроможність переробних підприємств малого бізнесу в АПК: Автореф. дис. канд. екон. наук. — Дніпропетровськ: ДДАУ, 2008. — С. 6.
5. Іванюта В.Ф. Теоретико-методологічні підходи формування конкурентоспроможності / В.Ф. Іванюта // Агроінком — 2008 — № 1—2. — С. 97—101.
6. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми / М.Й. Малік, О.А. Нужна. — К.: Інститут аграрної економіки, 2007. — 270 с.
7. Портер М. Конкуренція: уч. пос. / М. Портер — Москва: Вільямс, 2001. — 425 с.
8. Россіхіна О.Є. Основні фактори конкурентоспроможності підприємства / О.Є. Россіхіна // Держава та регіони. — 2010. — № 2. — С. 184—187.
9. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н.П. Тарнавська; Тернопільський економічний ун-т. — Тернопіль: Економічна думка, 2008. — 570 с.
10. Фатхутдинов Р.А. Управління конкурентоспроможністю організації / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Эксмо, 2004. — 544 с.
11. Шевельова С.О. Конкурентоспроможність молочного підкомплексу / С.О. Шевельова. — Тернопіль: Збруч, 2001. — С. 21.

References:

1. Azoev, G.L. and Chelenkov, A.P. (2000), Competitive advantages of the company, Type News, Moscow, Russia, 256 p.
2. Dolzhansky, I.Z. and Zagornaya, T.O. (2006), Enterprise competitiveness: studies manual, Kyiv, Ukraine, 384 p.
3. Dudnik, A.D. (1999), Reference manager competitiveness of the masters of all forms of training, Kyiv national economic University, Kyiv, Ukraine, 60 p.
4. Dmytrenko, N.M. (2008), "Competitiveness of the processing enterprises of small businesses in agroindustrial complex", Ph.D. Thesis Global Economy, DSAU, Dnepropetrovsk, Ukraine.
5. Ivanyuta, V.F. (2008), "Theoretical-methodological approaches of the formation of competitiveness", Agroinkom, vol. 2, pp. 97—101.
6. Malik, M.I. and Nuzhna, O.A. (2007), Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms, Institute of agricultural Economics, Kyiv, Ukraine, 270 p.
7. Porter, M. (2001), Competition: academic settlement, Williams, Moscow, Russia, 425 p.
8. Rossikhina, O.E. (2010), "Basic factors of competitiveness of the enterprise", The state and the regions, vol. 2, pp. 184—187.
9. Tarnavska, N.A. (2008), Management of competitiveness of enterprises: theory, methodology, practice, Ternopil economic University: Economic thought, Ternopil, Ukraine, 570 p.
10. Fatkhutdinov, R.A. (2004), Management of competitiveness of organizations, Eksmo, 544 p.
11. Shevelev, S.A. (2001), "Competitiveness of the dairy sub", Zbruch, Ternopil, 21.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2013 р.